

Kur'an'a Göre Hidâyete Ermede İnsanın Rolü*

Enes Yariz**

Özet: Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan "hidâyete", Kur'an'ın nüzulünden günümüze önemli tartışmaların merkezinde olmuştur. Hidâyete erme sürecinde kulun iradesi ve çabasının rolü, Allah'ın iradesi ve takdirinin belirleyiciliği hakkındaki farklı kanaatlerin yanı sıra hidâyetin, kader ve insanların kurtuluşa ermesi gibi temel bazı meselelerle irtibatı bu tartışmalar bağlamında düşünülebilir. Bu çalışmada kulun hidâyete ermesindeki faktörler, Kur'an-ı Kerim âyetleri ışığında, özellikle هدى fiilinden türeyen kelimeler ve Allah'a yönelişi ifade eden kelimelerden yola çıkarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hidâyete, Dalâlet, İman, Akıl, İrade, Fitrat.

Abstract: The Role Of Human In Following The Straight Path According To The Quran The guidance, which is one of the basic concepts of the Qur'an, is at the center of important discussions from time of revelation of the Qur'an to present. In addition to the different opinions about the role of the pilgrimage and effort in the process of going onto the straight path, the determination of God's will and discretion, some basic concerns such as guidance, the destiny and the salvation of human beings can be considered in the context of these discussions. In this study, the factors of the guidance of the Qur'an will be tried to be explained from the words that derive from هدى and from the words that express wending God's way.

Key Words: Guidance, Astray, Faith, Intellect, Will, Nature.

Giriş

Günümüz insanının buhranlı durumu göz önüne alındığında bunun çaresinin hayat için bir gaye oluşturma olacağı görülmektedir. İyi, kötü yaptığı her amelin karşılığının olacağını ve bizzat kendisinin sorumlu tutulacağını bilen kişi, hayata daha farklı bakacak, bu bilinç ve sorumluluk duygusuyla daha dikkatli davranacaktır.

* Bu makale, 2012 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığımız "Kur'an-ı Kerim'de Hidâyete Erme Sebepleri" başlıklı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

** Okutman, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanın yaratılış amacı, varlığının gayesi, Allah'a ibadettir. Yaşadığımız dünya fâni olup ebedi ahiret hayatı için bir sınav yeridir. Bu sınavda başarılı olup ebedi hayatta cennet yurduyla ödüllenenin yolu ise, Allah'a iman, O'nun rızasına uygun bir yaşam ile ancak mümkündür. "Hidâyet" de böyle bir hayat tarzı olup dünya hayatında saadete, ahirette kurtuluşa ermenin yegâne sebebidir. İnsan, düşünen, düşündüklerini sorgulayan bir varlık olduğundan geçmişten günümüze bu kavram insanların zihninde birçok sorularla gündemde kalmıştır. Tarih boyunca bu kavram tartışılmış, buna rağmen halen insanların zihnini meşgul eden sorular olmaktadır. İnsanın yaratılış gayesinin, yaşam ve ölümü kapsayan süreçteki adâletin, kulun inancının, iradesinin, fiilinin, sorumluluğunun ve kurtuluşunun her dönemde tartışılmış olması, konunun önemine işaret etmektedir. Zira hidâyetin anlaşılması, ona götüren sebeplerin bilinmesi, kişinin hidâyet yolunu bulmasını ve ona tâbi olmasını kolaylaştıracak, zihnini meşgul eden sorulara daha ikna edici cevaplar bulmasını sağlayacaktır.

Kur'an'ın birçok âyetinde Allah'ın mutlak kudretine ve iradesine vurgu yapılarak kullarından dilediğini hidâyete erdirdiği, dilediğini ise saptırdığı vurgulanmıştır. Zira Allah'tan başka hidâyete erdirecek ve saptıracak hakiki bir fâil yoktur. وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ *Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.*¹ âyetinden de anlaşıldığı üzere Yüce Allah, bütün varlıkların yaratıcısı olmakla beraber, yaratmış olduğu varlıkların hayır olsun şer olsun bütün eylemlerini de iradeleri doğrultusunda yaratmıştır.² Hidâyet de insana ait bir eylem olduğundan insanların diğer eylemleri gibi Allah tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla insan, hür iradesi ile fiili seçer ve gerekli gücü sarf eder, Allah da ona göre irade ve takdîr buyurarak kulun iradesi doğrultusunda yaratır.³

Ancak hidâyete erdirmediği kimseler, Allah'ın onlara haksızlığı olmayıp amellerini tercihleri doğrultusunda yaratmasıylaadır. Bu bağlamda Kur'an'da Allah'ın hidâyete erdirmediği kişilerin şu sıfatları taşıyanlar olduğuna işaret edilmiştir.

1. Allah, büyük günahları ısrarla işleyip tevbe etmeyenleri hidâyete erdirmemektedir.

2. Allah, zalimleri hidâyete erdirmemektedir.

3. Allah, bile bile inkâr edenleri hidâyete erdirmemektedir.

¹ Sâffât, 37/96.

² Tahâvî, s. 650.

³ Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 85.

4. Allah, yalancıları hidâyete erdirmemektedir.
5. Allah, nankörleri hidâyete erdirmemektedir.
6. Allah, haddini aşanları hidâyete erdirmemektedir.
7. Şeytanı dost edinip ona tâbi olanları Allah, hidâyete erdirmemektedir.

Allah'ın hidâyete erdirdiği kimseler ise, Allah'ın onlara lütuf ve rahmeti olmakla birlikte onların hür iradeleriyle tercih ve çabalarının sünnetullâh gereği yaratılmasıdır. Hidâyete ermeye sebep olan faktörler, Kur'an'da zikredilenlerle sınırlı kalmamaktadır. Zira her insanın hidâyete ermesinin farklı sebebi/sebepleri olabilir. Ancak bütün insanlar için hidâyete erme sebeplerinin, insanlığın hidâyet rehberi olan Kur'an'dan yola çıkarak incelenmesinin en doğru yöntem olacağı kanaatindeyiz. Zira bu yolla insan zihnini meşgul eden sorular daha net cevaplar bulunacaktır.

Bu çalışmada Kur'an'daki هَدَى، يَهْدِي fiilinden türeyen kelimelerin yanı sıra, Allah'a yönelmeyi ifade eden kelimelerden yola çıkarak konu irdelenecektir. هَدَى، يَهْدِي fiilinden türeyen kelimelerin yanı sıra, Allah'a yönelmeyi ifade eden kelimelerin anlamlarını tespit için, Arapça lügatlerin yanı sıra tefsirlere, hadis, kelâm ve konu ile ilgili kaynaklara müracaat edilecektir.

A. Hidâyet Kavramının Anlamları

“Hidâyet” Kur'an'ın en önemli kavramlarından biridir. Bu kavram، هَدَى، يَهْدِي sülâsi fiilinden mastar olup, dalâletin⁴ zıddıdır.⁵ Bu fiilden türeyen çeşitli kalıplar; doğru yol, doğru yola ulaşma ve ulaştırma, yol gösterici, bir şeyi açıklama, saygın kişi, kişinin yaşantısı ve görünümü, her hangi bir şeyin ön kısmı, üzerinde ödül/hediye takdim edilen tepsi, su yüzeyinde beliren kaya, boyun, kurbanlık maksadıyla Mekke'ye götürülen hayvan, himâye edilen kişi, esir,

⁴ Dalâlet için bkz. Râğib el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Dımaşk, yy. 1997, s. 509; Harman, Ömer Faruk, “Dalâlet”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII. 429.

⁵ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru's-Sâdık, Kahire, VI. 378; İbn Fâris, Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1991, VI. 42; el-İsfahânî, 1997, s. 835; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994, IV. 353; Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987, s. 1733; Zebîdî, Muhibbuddîn Ebul-Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Şerhu'l-Kâmûs el-Musemmâ Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, yy. ts. X. 4087; Yavuz, Yusuf Şevki, *Hidâyet*, *DİA*, İstanbul, 1998, XVII. 473.

nikâhlanan kadın, hediye, yön, yönelme, ağır yük taşıyan devenin yürüyüşü, zayıf ve çelimsiz adam, sükûnet ve gündüz anlamlarını ifade etmektedir.⁶ Konumuzla ilgili olan manalar, doğru yol, doğru yola ulaşma ve ulaştırma.

Hidâyetin terim anlamıyla ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Râğıb el-İsfahânî (ö. 425/1034) hidâyetin; yumuşak ve güzel bir şekilde doğru yolda rehberlik olduğunu belirtmiştir.⁷ Beğavî (ö. 516/1122) ve İbn Kesîr, (ö. 774/1373) doğru yol anlamında İslâm, doğru yola ulaşma anlamında İslâma girme şeklinde iki anlamda kullanıldığını belirtmişlerdir.⁸ İbn Manzûr, (ö. 711/1371) doğru yolu bulma ve açıklama anlamlarına geldiğini söylemiştir.⁹ Çağdaş âlimlerden Sa'dî (ö. 1376/1957) ise, "Gayri Müslimin İslâm'ı benimsemesini İslâm'a hidâyet, Müslümanın İslâm'ın bütün öğretilerini uygulamasını ise İslâm'da hidâyet" şeklinde tarif etmiştir.¹⁰

Ayrıca hidâyet için, karşılık beklemeden doğru yolu göstermek manasında "irşâd", doğru yola iletmek manasında ise "tevfik" denilmiştir.¹¹

Ehl-i sünnete göre hidâyet, Yüce Allah'ın kullarına hem doğru yolu göstermesi ve açıklaması hem de onların özgür iradesiyle yaptıkları seçim sebebiyle doğru yola girme sonucunu yaratarak onları, küfür, şirk ve sapıklığın karanlığından kurtarıp İslâm'ın aydınlığına iletmesidir.¹²

Mu'tezile'ye göre hidâyet, Allah'ın kula doğru yolu beyan etmesidir.¹³ Mu'tezile'nin bu görüşü, Ehl-i Sünnet kelâmcıları tarafından şu şekilde tenkit

⁶ el-Ezherî, VI. 378; İbn Fâris, VI. 42; İbn Manzûr, IV. 353; Firûzâbâdî, s. 1733; Zebîdî, X. 4087.

⁷ el-İsfahânî, s. 835.

⁸ Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut, 1993, I. 41; İbn Kesîr, I. 19.

⁹ İbn Manzûr, IV. 353.

¹⁰ Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî, s. 30.

¹¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Medine, 1993, I. 27; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 2005, I. 83-102.

¹² Ebu'l-İz ed-Dimeşkî, Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Akidetu't-Tahâviyye*, Riyad, 1997, s. 137; Sâbûnî, Nûreddîn, *Mâturîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu, DİB. Yay. Ankara, 1998, s. 157; Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm*, s. 231, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yay. Konya, 1998; Karadeniz, Osman, Hidâyet mad, *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yasam Ansiklopedisi*, MÜİFAV, İstanbul, 1997, II. 269.

¹³ Zemaşerî, Ebû'l Kasım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâfan Hakaiku't-Tenzîl Ve Uyûnu'l-Ekâvil*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2003, I. 23; Tahâvî, s. 137; Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhîr b. Tâhir, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998, s. 77; Taftazânî, Mesûd b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1989, IV. 309; Tahânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1989, II. 1532; Sâbûnî, s. 157.

edilmiştir: “ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ” *Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir.*¹⁴ buyurularak Peygamber (as.)’ın hidâyete erdirmeyeceğinden doğru olmazdı. Zira صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Şüphesiz ki sen doğru bir yola çağırıyorsun;”¹⁵ âyetinde Peygamber’in doğru yolu beyan ettiği ifade edilmiştir.¹⁶

Kur’an-ı Kerim’de “hidâyet” kelimesi هِدَايَةٌ formuyla geçmemektedir. Bu kavramdan türeyen çeşitli kalıplar 300’den fazla yerde tekrarlanmakta ve genellikle Allah’a izafe edilmektedir.¹⁷ Ayrıca mutlak manada ilâhî vahye, başta Kur’an olmak üzere semâvî kitaplara, meleklerle, peygamberlere, bazen de ümmetlerine nisbet edilmektedir.¹⁸

Hidâyet kavramı sadece hayra yönelik kullanılmaktadır. Bu sebeple örneğin bir hırsıza yol göstermeye hidâyet denilmez. فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ “Artık onları cehennem yoluna hidâyet edip götürün.”¹⁹ ve مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابٍ أَلِيمٍ “Kim şeytanı yoldaş edinirse bilsin ki (şeytan) kendisini sapıtacak ve alevli ateşin azabına hidâyet edecektir.”²⁰ âyetlerinde hidâyetin kullanılmış olması mecâzî anlamda olup istihza içermektedir.²¹

Allah’ın isimlerinden الْهَادِي ise يَهْدِي fiilinden ismi-fâil olup hidâyet eden, doğru yolu gösteren manasındadır.²² Bu kavram, cahiliye devrinde çöllerde insanlara yol gösterip varacakları yerlere selâmetle götüren kişi için kullanılırdı. Zira o dönemde insanların çölde gidecekleri yolu bulmaları zor bir meseleydi. Dolayısıyla beraberlerinde tecrübeli, güvenilir bir kılavuzun bulunması son derece önem arz etmekteydi. Kur’an, bu kavramı insanın maddi hayatından

¹⁴ Kasas, 28/56.

¹⁵ Şûrâ, 42/52.

¹⁶ el-Eş’arî, Ebu’l Hasan Ali b. İsmâil, *el-İbâne an Usûli’l-Diyâne*, Mektebetu Dâri’l-Beyân, Şam, 1993, s. 147; İbn Kesîr, III. 380; Sâbûnî, s. 157.

¹⁷ Bkz. Abdalbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1996, s. 823.

¹⁸ Yavuz, XVII. 473.

¹⁹ Sâffat, 37/23.

²⁰ Hac, 22/4.

²¹ el-İsfahânî, s. 835.

²² Ayrıca *Hâdî*, yol, baston ve kılavuz gibi bir yere veya bir amaca ulaşmada yardımcı olan vasıta veya kişiler için de kullanılmaktadır. Bkz. Zebîdî, X. 4087.

alıp dini hayatına aktararak onu manevileştirmiş, aynı zamanda gerçek anlamda kılavuzluk edenin Allah olduğuna işaret etmiştir.²³

Allah'ın *el-Hâdî* oluşu, genel ve özel olmak üzere iki türdür. Allah'ın tüm varlıklara hayatlarını sürdürdürebilmeleri için içgüdülerine (fıtratlarına) ihtiyaç duyduklarını yerleştirmesine genel hidâyete, mümin kuluna doğru yolu göstermesine ise özel hidâyete denilmiştir.²⁴

Hidâyete, Kur'an'da birçok anlamda geçmektedir. İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) ve sonrasında Suyûfî (ö. 911/1504) hidâyete on yedi anlamda geçtiğini söylemişlerdir.²⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), bu sayıyı yirmi dörde kadar çıkartmıştır.²⁶ Türkçe meâllerde ise, هَدَى ، fiilinden türeyen kelimeler, *doğru yol*,²⁷ *en doğru yol*,²⁸ *doğru yola yönelme*,²⁹ *doğru yolu bulma*,³⁰ *rehber/kılavuz*,³¹ *doğru yolu gösterme*,³² *başarıya ulaşma*,³³ *iman üzerinde daim olma*,³⁴ *bir şeyi tanıma*,³⁵ *Mekke'ye götürülen kurbanlık*,³⁶ *hediye* şeklinde çevrilmişlerdir.³⁷

²³ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay, Ankara, ts, s. 138.

²⁴ İbn Manzûr, IV. 353; es-Sâ'dî, Abdurrahmân b. Nasır, *Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahmân*, Beyrut, 1997, s. 30.

²⁵ Mukâtil, b. Süleymân, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, İstanbul, 1993, s. 13; Suyûfî, Celâluddîn, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Mektebet'u Nezzâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1996, II. 490; Sâlih b. Abdullah b. Humeyd, *Mevsûat'u Nazretu'n-Nâim fi Mekârimi'l-Ahlâki'n-Nebî*, Dâru'l-Vesîle, Cidde, 2004, VIII. 3570.

²⁶ Mukâtil, b. Süleymân, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, İstanbul, 1993. s. 13; Sûyûfî, Celaluddin, *ed-Durru'l-Mensûr*, Merkezu Hecr, Kahire, 2003.

II. 490; Sâlih b. Abdullah b. Humeyd, VIII. 3570.

²⁷ Bakara, 2/5120; Âl-i İmrân, 3/20-73; Mâide, 5/105; En'âm, 6/7; Hac, 22/67; Tâhâ, 20/47; Sebe, 34/50; Muhammed, 47/25; Alak, 96/11.

²⁸ Nisâ, 4/51; En'âm, 6/157; Kasas, 28/49; Zuhruf, 43/24; Mülk, 67/22.

²⁹ A'râf, 7/156.

³⁰ Bakara, 2/170; Nisâ, 4/98; Nahl, 16/15; Neml, 27/24; Kasas, 28/64; Şûrâ, 42/15-16.

³¹ Bakara, 2/185; Âl-i İmrân, 3/73-138; Ra'd, 13/7; İsrâ, 17/2; Tâhâ, 20/10; Furkân, 25/31; Zümer, 39/23; Mü'min, 40/54.

³² Leyl, 92/12; Tâhâ, 20/50-122; Fussilet, 41/17.

³³ Yûsuf, 12/52.

³⁴ Tâhâ, 20/82.

³⁵ Neml, 27/41

³⁶ Bakara, 2/196. Mâide, 5/2. Fetih, 48/25.

³⁷ Neml, 27/35-36.

B. Allah'ın Kullarına Hidâyet Etme Şekilleri

Allah'ın kullarına hidâyeti üç şekilde zuhur etmektedir. Bunlar: *Fitrî hidâyet*: Buna genel hidâyet de denilmektedir. Nitekim وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ "O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir."³⁸ ve قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَقَّهُ ثُمَّ هَدَىٰ "Mûsâ, 'Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir, (hidâyet edendir) dedi."³⁹ âyetlerinde bu hidâyet türüne işaret edilmiş, bütün canlıların kendi yaratılışlarına özgün bir hidâyetle donatıldıkları haber verilmiştir.

Şuurlu hidâyet: Yeryüzünün hilafeti kendisine verilen insan, fitrî hidâyetten daha fazlasına ihtiyaç duyduğundan, düşünen, muhakeme edebilen, eylemlerini bilinçli ve şuurlu bir şekilde yerine getiren bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu sebeple hem kendi hem de hârici âlem üzerindeki vazifesini yerine getirmektedir. وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun."⁴⁰ âyetinde bu durum açık şekilde ifade edilmiştir.

Semâvî hidâyet: Allah'ın akıl sahibi, şuurlu bir varlık olarak yaratmış olduğu insanı, kitaplar ve peygamberler göndererek doğru yola hidâyet etmesine denmektedir. وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ "Her kavim için bir yol gösteren vardır."⁴¹ âyeti, bu hidâyet türüne işaret etmektedir.⁴² Söz konusu hidâyet türleri, birbirini tamamlamaktadır. Her üç türüyle hidâyet olunmayan Allah mükellef kılmamış, her üçüyle hidâyet olunanın ise Allah'a karşı bir mâzereti kalmamıştır.

C. Kur'an'a Göre Hidâyete Ermede İnsanın Rolü

Daha önce de ifade edildiği üzere Çalışmamız Kur'an merkezli olduğundan Kur'an'da geçen هَدَىٰ، يَهْدِي ilminden türeyen kelimelerin yanı sıra, Allah'a yönelmeyi ifade eden kelimelerden yola çıkılarak konu işlenecektir. Bu bağlamda kulun hidâyetine sebep olan faktörlerin şunlar olduğu tesbit edildi.

1. Hidâyet İçin Çaba Gösterilmesi

Allâh'ı Teâlâ, yüce adâleti gereği dünya hayatında kimsenin çabasını boşa çıkarmamakta, çalışan herkese çalışmasının karşılığını eksiksiz vermektedir. Bu konuda inanan/inanmayan, itaat eden/etmeyen herkes eşit olmaktadır. Ancak

³⁸ Â'lâ, 87/2-3.

³⁹ Tâhâ, 20/50.

⁴⁰ Şems, 91/7-8.

⁴¹ Ra'd, 13/7.

⁴² Mustansır, Mir, *Kur'anî Kavramlar ve Terimler Sözlüğü*, çev. Murat Çiftkaya, İnkılap Yay. İstanbul, 1996, s. 87.

doğru yola ulaşmak isteyenlere, Yüce Allah çabasından fazlasını kendilerine vermektedir. Nitekim: *مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا* “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.”⁴³ buyurulmuştur.⁴⁴

Kutsi bir hadiste ise Yüce Allah: “Kul, bana bir karış yaklaşırsa ona bir arşın, bana bir arşın yaklaşırsa ona bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana yürüyerek gelse ben ona koşarak gelirim.” buyurmuş,⁴⁵ kulun doğru yola ulaşma noktasında göstereceği en basit çabanın dahi karşılıksız kalamayacağına işaret etmiştir. Nitekim *وَالَّذِينَ جَاءُوا فِينَا لِنَهْدِيَهُمْ سُبُلَنَا* “Bizim uğrumuzda gayret gösterip çaba sarf edenlere elbette muvaffakiyet yollarımızı gösteririz.”⁴⁶ *وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* “Allah, dileyeni doğru yola iletir.”⁴⁷ *وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ* “Allah, (doğru yola ulaşmayı) isteyen kimseyi doğru yola yöneltecektir.”⁴⁸ âyetlerinde, bu durum açık şekilde belirtilmiştir.⁴⁹

Yine *فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرُّوا رَشَدًا* “Kim Müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır.”⁵⁰ âyetinde ise hidâyete erenlerin, doğru yolu aramaları ve o yolda çaba sarf etmeleri neticesinde hidâyete ulaştıkları belirtilmiştir.⁵¹

Yine *وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ* “Yine şöyle derler: eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.”⁵² âyetinde, cehennem ehlinin cehenneme girmelerinin, hak sese kulak vermemeleri ve onu anlama yolunda herhangi bir çaba sarfetmemeleri sonucu olduğuna vurgu yapılmıştır.⁵³

Diğer bir taraftan *فَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ* “Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini (doğru yoldan) saptırdı. Allah, fasıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.”⁵⁴ âyetinde ise, hidâyete erme sebeplerinin tersi bir durumundan söz

⁴³ En'âm, 6/160.

⁴⁴ Bkz. Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994. VII. 10; İbn Kesîr, 2. 187.

⁴⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1998. *Tevhîd*, 50; Muslim, b. Haccâc, *Sahîhu Muslim*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1996. *Daavât*, 1.

⁴⁶ Ankebût, 29/69; Meal için bkz. Elmalılı Orj.

⁴⁷ Yûnus, 10/25; Meal için bkz. M. Esed.

⁴⁸ Hac, 22/16; Meal için bkz. M. Esed.

⁴⁹ Bkz. İbn Kesîr, 3. 407; Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1988. 3. 176; Sa'dî, s. 1059.

⁵⁰ Cin, 72/14.

⁵¹ Beğavî, IV. 372; Zemahşerî, 2. 1292; Râzî, 30. 161.

⁵² Mülk, 67/10.

⁵³ Râzî, 30. 66; İbn Kesîr, 4. 359; İbn Âşûr, 29. 27.

⁵⁴ Saff, 61/5. Ayrıca bkz. Bakara, 2/6-7; Âl-i İmrân, 3/86.

edilmiş, doğru yoldan yüz çevirmeleri sebebiyle hidâyete erdirilmedikleri belirtilmiştir.⁵⁵ Zira *وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى* “Şüphesiz ki, insan için kendi çalıştığından başkası yoktur.”⁵⁶ buyurulmuştur.

2. Allah’tan Hidâyet Dilenmesi

Kur’an’a göre hidâyete ermenin sebeplerinden biri de kulun Allah’tan hidâyet dilemesidir. Bu sebeptendir ki namazın her rekâtında Fâtiha sûresini okuma sûretiyle kulun hem kendisi hem de beraberindekiler için *إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* “Bizi doğru yola ilet.”⁵⁷ diyerek Allah’tan hidâyet dilemesi istenmiştir. Peygamber (as.): “Ey Allah’ım! Senden hidâyet, takva, iffet ve insanların elindekine karşı nefis zenginliği dilerim.”⁵⁸ buyurmuştur. Zira Yüce Allah’a açılan eller boş çevrilmemektedir. Nitekim Allah: *اذْعُونِي اسْتَجِبْ لَكُمْ* “Bana dua edin, duanızı cevap vereyim.”⁵⁹ *إِذَا دَعَا دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَا* “Bana dua edince, dua edenin duasına hemen cevap veririm.”⁶⁰ buyurmuştur. Hadiste ise: “Kul, elini açıp Allah’tan hayır dilerse, elini boş çevirmekten Allah hayâ eder.”⁶¹ buyurulmuştur.

Bazı âyetlerde Allah’tan hidâyet dilemenin hidâyete ve kurtuluşa erme sebeplerinden olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim Mûsâ (as.), Mısır’dan Medyen’e gitmek için yola çıktığında *عَلَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ* “Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.”⁶² diyerek Allahtan niyazda bulunmuş, Allah da niyazını kabul buyurmuş onu Şuayb (as.) ile karşılaştırmıştır. Bir müddet sonra peygamber olarak Mısır’a dönmüş ve Firavun’a: *رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِرَأْسِهِ مِنْ عِنْدِهِ* “Katından kimin hidâyet getirdiğini Rabbim daha iyi bilir.”⁶³ şeklinde hitap etmiştir.

⁵⁵ Râzî, 2. 40; İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru-Sahnûn, Tunus, ts. I. 247.

⁵⁶ Necm, 53/39.

⁵⁷ Fatiha, 1/6.

⁵⁸ Muslim, *Zikr*, 10.

⁵⁹ Mu’min, 40/60.

⁶⁰ Bakara, 2/186.

⁶¹ Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş’as, *Sunenu Ebî Dâvud*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts. *Vitr*, 354; İbn Mâce, *Duâ*, 13; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Alâ Sahîheyne*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990. *Duâ*, 17; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Bustî, *Sahîh’u İbn Hibbân*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1997. *Rekâik*, 9.

⁶² Kasas, 28/22.

⁶³ Kasas, 28/37.

Yine kesilmesi gereken inek konusunda⁶⁴ Mûsâ (as.)'ın kavmi teslimiyet göstermeyip birtakım sorular sormuş, Allah da işlerini zorlaştırdıkça zorlaştırmıştır. Ancak onlar: *وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ* "inşaallah emredileni yapma yolunu buluruz."⁶⁵ diyerek doğruyu öğrenme temennisinde bulunmuş, Allah da kesmeleri gereken İneğin nasıl bir inek olduğunu onlara açıklamıştır. Konuyla ilgili Peygamber (as.): "Allah'a yemin olsun ki eğer "inşallah" diyerek hakka ulaşma temennisinde bulunmasalardı Allah onları doğru olana ulaştırmayacaktı."⁶⁶ buyurmuştur.

3. Kur'an Okunması ve Manasının Tedebbür Edilmesi

Kur'an, insanlara hidâyet yolunu açıklayan bir kitap olmakla beraber⁶⁷ örnek şahsiyetlerin hayat hikâyelerini anlatmak suretiyle hidâyet üzerinde sebat etmeyi de öğretmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın okunması ve manalarının tedebbür edilmesi gerekmektedir. *Tedebbür*, zihne gelen ilk anlam ile yetinmeyip o anlamları derinlemesine analiz ederek arka plana inmeyi ifade eden bir kavramdır.⁶⁸

Kur'an'ın insanlar için hidâyet kaynağı olduğu birçok âyette ifade edilmiştir. Nitekim *إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ* "Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür."⁶⁹ *شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ* "insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği ramazan ayıdır."⁷⁰ buyurularak Kur'an'ın bu yönüne işaret edilmiştir.

⁶⁴ Bu ayetlerde geçen sığır kıssası İsrâiloğulları'ndan iki gencin mirasına konmaları için amcalarını öldürmelerine bağlanır. Olay, Mûsâ (as.)'a arz edilir. Mûsâ bir türlü katilleri bulamaz ve Allah'a sığınır. O da, bir sığır kesilmesini, onun bir parçasıyla ölüye vurmalarını onlardan ister. Böyle yapmaları durumunda mucizevi şekilde ölünün dirilip katili haber vereceğini söyler. Bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmeyye, Beyrut, 1992. I. 379; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmeyye, Beyrut, ts. II. 306.

⁶⁵ Bakara, 2/70.

⁶⁶ Beğavî, I. 50; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1992. I. 108. (Yapılan araştırmalar neticesinde hadisin kaynağına ulaşılamadı. Konuyla alakalı gördüğümüzden zikredilmesinde sakınca olmadığını düşündük.)

⁶⁷ Kur'an'ın doğru yolu göstermek için gönderildiğine ilişkin geniş bilgi için bkz. Durmuş, Zülfikar, *Nitelikleri ve Nüzul Amaçları Açısından Kur'an*, Malatya, 2010, Özserhat Yay. s. 205-207.

⁶⁸ el-İsfahânî, s. 307; Tedebbür kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Durmuş, s. 155-156.

⁶⁹ İsrâ, 17/9.

⁷⁰ Bakara, 2/185.

Ali (ra) şöyle demiştir: “Peygamber (as.) gelecekte vukû bulacak bir fitne- den bahsediyordu. Ya Rasulallah kurtuluş nedir? diye sordum. O da: “Allah’ın kitabıdır! Her kim onun dışında hidâyeti ararsa doğru yoldan sapar. O, Allah’ın sizlere uzattığı sağlam ipidir.” buyurdu.⁷¹

Kur’an’ın manalarının tedebbür edilerek okunmasının kalbi yumuşattığı ve hidâyet vesilesi olduğu birçok âyette ifade edilmiştir. Nitekim: *اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَابِعًا مَتَابِعًا مَدَانِيَّ تَقْوَعُ مِنْهُ جُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُودُهُمْ وَقَالُوا بِهِمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ* Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah’ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur’an Allah’ın hidâyet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir.⁷² buyurularak Kur’an’ın bu yönüne işaret edilmiştir. *(De ki:) “وَأْمُرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَنْ أَتْلُو الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ* bana, Müslümanlardan olmam ve Kur’an-ı okumam emredildi. Artık kim doğru yola girerse yalnız kendisi için girer.⁷³ âyetinde ise, Kur’an okunması emredildikten sonra hidâyetten bahsedilerek Kur’an okuma ile hidâyet arasındaki ilişkiye işaret edilmiştir.

Peygamber (as.)’ın tilavetini dinleyen cinlerin hidâyete erdikleri ve kavimlerine uyarıcı olarak dönüp *قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِذَا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ* Dediler ki: “Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.⁷⁴ *قَالَ أَوْجَى إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَلَمَّا بِهِ* (Ey Muhammed!) De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur’an’ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: “Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur’an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.⁷⁵ dedikleri haber verilmiş, Kur’an’ın hidâyet kaynağı olduğuna işaret edilmiştir.⁷⁶ Bu sebeptir ki Yüce Allah: *وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* “Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku.⁷⁷

⁷¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *Câmiî’t-Tirmizî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ts. *Fadâilu’l-Kur’ân*, 14.

⁷² Zümer, 39/23; Ayrıca bkz. Enfâl, 8/2; Meryem, 19/58.

⁷³ Neml, 27/91-92.

⁷⁴ Ahkâf, 46/30-31-32.

⁷⁵ Cin, 72/1-2.

⁷⁶ Bkz. İbn Kesîr, IV. 165.

⁷⁷ Muzzemmil, 73/4.

buyurarak Kur'an okumasını، أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ “Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?”⁷⁸ buyurarak ta, anlamlarının tedebbür edilmesini istemiştir.

Kur'an'ın etkileyici bir özelliği vardır. Bazı âyetler okunduğunda/dinlendiğinde insan ferahlar, bazı âyetlerde korkuyla ürperir. Nitekim birçok kişi okuduğu veya dinlediği bazı âyetler neticesinde hidâyete ererek iman etmiş, bazıları ise işledikleri günahlardan uzaklaşmışlardır. Örneğin Ömer (ra), Peygamber (as.)'ı öldürmek için yola çıkmış, ancak işittiği bazı âyetler neticesinde kalbi yumuşamış, öldürmek için gittiği Peygamber'in huzuruna giderek Müslüman olmuştur.⁷⁹ Ayrıca Ömer (ra.) Kur'an okuduğunda/dinlediğinde ağlamaktan bazen hasta düşer, sahabeler kendisine hasta ziyaretinde bulunurlardı.⁸⁰ Ömer b. Abdülaziz (ra) (ö. 102/719) ise, Kur'an okuduğunda/dinlediğinde bazen ağlar bazen bayılıp yere yığılırdı.⁸¹ Bu anlamda pek çok olay vardır ve günümüzde de benzerlerine rastlanmaktadır.

Kur'an'ın hidâyete erdirmesi، لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”⁸² âyetinde de ifade edildiği üzere sadece muttakiler için söz konusu olup samimi bir şekilde okunması ve anlamlarının tedebbür edilmesiyle mümkündür. Zira ondan yüz çevirenlere, Kur'an'ın her hangi bir rehberliği olamaz.

4. Kur'an'a Tâbi Olunması

Yüce Allah, kullarına doğru yolu göstermek ve onları karanlıklardan aydınlığa, dalâletten hidâyete erdirmek için kitaplar indirmiştir. Bilindiği üzere en son kitap Kur'an'dır. Bu kitap, itikâdî, ahlâkî, hukûkî, siyâsî ve iktisadî alanlarla ilgili getirmiş olduğu ilkelerle, yeryüzüne inşinden beri kıyamete değin bütün insanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna hidâyet etmeyi gaye edinmiştir. Bundan ötürü Kur'an'a tâbi olunmadan hidâyete erme söz konusu değildir. Nitekim إِنَّ وَكَذَلِكَ هَذَا الْقُرْآنُ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ “Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür.”⁸³

⁷⁸ Muhammed, 47/24.

⁷⁹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l Melik *Sîret'u İbn Hişâm*, Mektebet'u Ubeykân, Riyad, 1998, I. 362; İbnu'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid el-Gazârî es-Sâibânî, *el-Kâmil fi't-Târih*, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1979, II. 84-85.

⁸⁰ İbn Ebi'd-Dunya, Ebî Bekr Abdullah b. Muhammed, *er-Rikkat'u ve'l-Bukâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996, s. 94.

⁸¹ İbn Ebi'd-Dünya, s. 87; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Marife, 1998, IX. 227; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Sîretu Ömer b. Abdulazîz*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, s. 154-157.

⁸² Bakara, 2/2.

⁸³ İsrâ, 17/9.

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَنْ نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا *İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık.*"⁸⁴ buyurulmuştur. Dolayısıyla Yüce Allah: *ادَّبِعُوا* *مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ* "Rabbinizden size indirilene uyun."⁸⁵ buyurarak ona tâbi olmayı emretmiştir.

Kur'an'ın bütün insanlar için hidâyet kaynağı olması, hak ile batılı ayırt edici ilkeleri ve bilgileri içermesindedir.⁸⁶ Zira Kur'an'ın isimlerinden biri de, hak ile batılı ayırt eden anlamında *el-Furkan*'dır.⁸⁷ Nitekim bu sıfat, Yüce Allah'ın göndermiş olduğu bütün kitaplar için söz konusudur.⁸⁸ Bazı âyetlerde Kur'an'ın sadece müminler ve muttakiler için hidâyet kaynağı olarak vafedilmiş olması, ona tâbi olmaları sebebiyle hidâyete erdiklerini beyan mahiyetinde bir övgüdür.⁸⁹ Nitekim *الَّذِينَ يَمْعُرُونَ قَوْلًا فَيَدَّبَّرُونِ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَيْتَهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ* "Sözünü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir."⁹⁰ buyurularak bu durum açık şekilde ifade edilmiştir. Zira âyette geçen *kavl* ifadesinden maksadın, Kur'an olduğu söylenmiştir.⁹¹ Yine *قَالَ اهْرِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ قِيَامًا يَا تَيْدُكُمْ مَتَى* "Allah, şöyle dedi: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici (kitap) gelir de, kim benim yol göstericime uyararsa artık o, ne (dünyada) sapar ne de (ahirette) sıkıntı çeker."⁹² buyurulmuştur. Âyetle ilgili İbn Abbâs şöyle demiştir: "Âyette Allah, Kur'an'ı okuyup ona tâbi olanı dünyada saptırmayacağına, ahirette zor durumda bırakmayacağına garanti vermiştir."⁹³

⁸⁴ Şûrâ, 42/52.

⁸⁵ Â'râf, 7/3.

⁸⁶ Râzî, III. 95.

⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Durmuş, s. 87-91.

⁸⁸ Bkz. Bakara, 2/53; Mâide, 5/46; İsrâ, 17/2.

⁸⁹ Râzî, I. 25.

⁹⁰ Zümer, 39/18.

⁹¹ Beğavî, IV. 65; Kurtubî, XV, 159; İbn Âşûr, XXIII. 366.

⁹² Tâhâ, 20/123.

⁹³ Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm, *el-Mûsânnef*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut 1983, Hadis No: 6033; Suyûtî, Celâluddîn, *ed-Durru'l-Mensûr*, Merkez'u Hecl, Kahire, 2003, IV. 311.

5. Peygamber'e Tâbi Olunması

Dilimize Farsça'dan geçen peygamber terimi, Arapçada Rasûl/Nebî kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bu kavramlar ise, Allah'ın, kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği kişi için kullanılmaktadır.⁹⁴

İnsan her ne kadar yaratılışında akıl ve idrak gibi birtakım yeteneklerle donatılmışsa da bunlar sınırlıdır. Bu sebeple akıl ve idrakin yeterli olamadığı hususlarda ya da gücü dâhilinde olup da nefsin ve çevrenin olumsuz etkisiyle hidâyetten uzaklaştığı ya da hidâyete ulaşamadığı durumlarda elinden tutulması gerekmektedir. Bu sebeple yaratıcısı olduğu insanı en iyi bilen Allah, ona olan rahmeti sebebiyle peygamberler göndermiş, onlar aracılığıyla kendisini doğru yola çağırıştır. Nitekim bu durum *“Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.”*⁹⁵ *“Her kavim için bir yol gösteren vardır.”*⁹⁶ âyetleri ile açık şekilde ifade edilmiştir.

Peygamberlere iman, imanın esaslarından biridir. Onlara iman etmek onların Allah katından gönderildiklerine ve Allah'tan getirdikleri bütün bilgilerin hak olduğuna inanmaktır.⁹⁷ Bu konuda onlar arasında herhangi bir ayırım yapılmamalıdır.⁹⁸

Her konuda olduğu gibi peygamberlik konusunda da orta yolu gözeten İslâm, onları ilâh mertebesine yükseltmemiş, onların Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna vurgu yapmıştır. Nitekim İslâm'a girmenin anahtarı konumundaki şehadette, Peygamber'in peygamberliğinden önce kulluğuna vurgu yapılmış, onların diğer varlıklar gibi Allah'a kul olduklarına işaret edilmiştir. Ancak şu var ki peygamberler, diğer insanlarda bulunmayan üstün niteliklere sahip olduklarından seçilmiş ve vahiyle şereflendirilmişlerdir. Dolayısıyla *“Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik.”*⁹⁹ âyetinde ifade edildiği üzere onlara itaat edilmesi ve tâbi olunması gerekmektedir. Zira *“Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.”*¹⁰⁰ buyurularak Peygamber'e itaat, Allah'a itaat addedilmiş,

⁹⁴ el-İsfahânî, s. 284.

⁹⁵ Fâtır, 35/24.

⁹⁶ Ra'd, 13/7.

⁹⁷ Tahâvî, s. 7-15.

⁹⁸ Bakara, 2/285.

⁹⁹ Nisâ, 4/59; Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm, *el-Mûsannef*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983.

¹⁰⁰ Nisâ, 4/80.

يُحِبُّبِكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ” De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”¹⁰¹ buyurularak Peygamber’e tâbi olmak Allah’ı sevmenin kanıtı kabul edilmiştir.

Peygamber’e itaat etmeyenlerin ve ona tâbi olmayanların kıyamet gününde *Yüzlerinin ateşte bir* *يَوْمَ تَقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ* yandan bir yana döndürüleceği gün, “Keşke Allah’a ve Resûl’e itaat edeydik” diyecekler.¹⁰² *يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ* “Kıyamet günü, Allah’ı inkâr edip Peygamber’e isyan edenler, yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler.”¹⁰³ diyerek pişmanlıklarını itiraf edecekleri haber verilmiştir.

Sahâbe-i kirâm, Peygamber (as.)’a itaat etme ve tâbi olma noktasında emsalsiz bir örnek sergilemiştir. Peygamber (as.) Bedir savaşı öncesi sahabetiyle istişare etmiş, Ensar’dan Sa’d b. Muaz (ra) öne atılıp şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Resulü! Bizler sana inandık ve iman ettik. Sana itaat edeceğimize söz verdik. Dilediğin işe koyul! Bizler seninle olacağız. Seni hak olarak gönderene yemin olsun ki, önümüzde duran denize doğru yürüsen bile seninle olacağız. Bizden tek kişi dahi geri durmayacaktır...”¹⁰⁴

Peygamber (as.)’a tâbi olma hayattayken hidâyet sebeplerinden olduğu gibi ölümünden sonra da hidâyete erme sebebidir. Zira Peygamber’e itaati emreden, ona muhalefeti yasaklayan âyetler, Sahâbe-i kirâma olduğu gibi kıyamete değin bütün insanlara hitap etmektedir. Nitekim Peygamber (as.): “Aranızda iki şey bırakıyorum. Onlara bağlı kaldığınız sürece dalâlete sapmazsınız. Allah’ın kitabı ve benim sünnetimdir.”¹⁰⁵ Buyurmuş, bunu açık şekilde belirtmiştir. Bu sebeplerdir ki Sahabe-i kirâm Peygamber (as.)’ın vefatından sonra sünnetine tâbi olmuş, aralarında çıkan ihtilaflarda Allah’ın kitabının yanı sıra Peygamber’in sünnetine başvurmuşlardır. Zira *فَإِنْ تَنَارَ عَنْكُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ* “Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin.”¹⁰⁶ buyurarak Kur’an onlardan bunu istemiştir.

Peygamberlere tâbi olmanın hidâyete erme sebeplerinden olduğunu ifade eden pek çok âyet bulunmaktadır. Nitekim *قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ... وَإِنْ تُطِيعُوهُ*

¹⁰¹ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁰² Ahzâb, 33/66.

¹⁰³ Nisâ, 4/42.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, II. 359; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III. 207.

¹⁰⁵ Hâkim, *İlim*, 94-319.

¹⁰⁶ Nisâ, 4/59.

وَإِنَّكَ لَتَهْتَدُوا “Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin” de. ... Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz.”¹⁰⁷ قَالُوا يَا بَلَاءُ اللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ “Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Resulüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”¹⁰⁸ gibi âyetler bunlardandır.

Diğer bazı âyetlerde ise Peygamber (as.)’a hitaben Yüce Allah: وَإِنَّكَ لَتَهْتَدُوا “Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun;”¹⁰⁹ buyurmuştur. Firavun’a hitaben Mûsâ (as.): وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَحْسَبُنِي “Seni Rabbine iletelim de O’na karşı derinden saygı duyup korkasın!”¹¹⁰ demiştir. Babasına hitaben de İbrahim (as.): فَأَتَيْنَاكَ بِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا “Bana uy ki seni doğru yola iletelim.”¹¹¹ şeklinde hitap etmiş, kendilerine tâbi olmaları durumunda hidâyete erecekleri haber verilmiştir.

6. İman Edip Salih Amellerde Bulunması

İman lügatte; tasdik,¹¹² dini bir kavram olarak ise Ehl-i sünnet ve Mu’tezi-leye göre; “peygamberlerin Allah’tan getirdiklerini kalp ile tasdik, dil ile ikrâr, tüm uzuvlarla amel etmektir.”¹¹³ Mu’tezile’nin Ehl-i Sünnet’le ayrıştığı nokta ise, Mu’tezile ameli imanın şartı, Ehl-i Sünnet ise kemâli görmektedir.¹¹⁴ Mürcie,¹¹⁵ imanın, itikat ve nutuk olduğunu söylemiş, ameli imandan saymamışlardır. Kerâmiye¹¹⁶ ise, imanın sadece nutuk olduğunu söylemiş, iman etmede kalbin her hangi bir fonksiyonun olmadığını iddia etmişlerdir.¹¹⁷

¹⁰⁷ Nûr, 24/54.

¹⁰⁸ A’râf, 7/158.

¹⁰⁹ Şûrâ, 42/52.

¹¹⁰ Nâziât, 79/19.

¹¹¹ Meryem, 19/43.

¹¹² el-İsfahânî, s. 91; Taberî, I. 131; Zemahşerî, I. 21; İbn Kesîr, I. 39.

¹¹³ el-Eş’arî, I. 235; Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, Şeriketu Mustafa el-Halebî, Kahire, 1396 h., I. 43.

¹¹⁴ İmam Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve, Ebu’l Kâsım Hibetullâh b. Hasan b. Mansûr et-Taberî, *Şerh Usul İtikadi Ehl-i Sünne*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1995, IV. 849; Taberî, I. 131; İbn Kesîr, I. 39; İbn Hacer, el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Kahire, 1998. I. 59; İbn Teymiyye, *Kitabu’l-İman*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 151.

¹¹⁵ Mürcie, Allah’ın rahmetini ümit etmeyi, cenneti ve mağfireti ön planda tutan, amelleri imandan görmeyen farklı guruplardır. el-Eş’arî, I. 213; Şehristânî, I. 139.

¹¹⁶ Kerâmiye; Allah’ın isimleri ve sıfatlarında teşbîhe yakın bir anlayışları vardır. İman konusunda Mürcie itikadına yakınlardır. Kurucusu, Muhammed b. Kerem es-Sicistânî olup hicri 255 de vefat etmiştir. Bkz. el-Eş’arî, I. 223; Şehristânî, I. 108.

¹¹⁷ *Fethu’l-Bârî*, Kahire, 1998. I. 61.

Ehl-i Sünnet'in tanımına göre gerçek iman, kişinin, kalbiyle inandığını diliyle telaffuz etmesi ve ameliyle de doğrulamasıdır. Zira kişi, kalbiyle inanıp diliyle telaffuz etmezse kâfir, diliyle telaffuz edip kalbiyle tasdik etmezse münafık, kalbiyle inanıp diliyle telaffuz eder fakat amel etmezse fasık olmaktadır.¹¹⁸

Cibril hadisi diye bilinen hadiste imanın altı rükün olduğu belirtilmiştir. Bunlar: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadeere inanmaktır."¹¹⁹

Sâlih amel ise; صَلَّحَ – يَصْلُحُ fiilinden sıfatı müşebbehe olup Kur'an'da, genelde pratik amellerle ilgili bazen *fesad* bazen de *seyyie'nin* zıddı olarak geçmektedir.¹²⁰ Amel, عَمِلَ – يَعْمَلُ fiilinden mastar olup insanların bilinçli davranışları için kullanılmaktadır. Zira fiil, bilinçli/bilinçsiz davranışları, hatta canlı/cansız tüm varlıkların hareketleri için kullanılırken amel, sadece insanların bilinçli davranışları için kullanılmaktadır.¹²¹ Dini literatürde ise sâlih amel: "Allah'ın dinine muvafık bütün inanç, eylem ve söylemlere denmektedir."¹²²

Kur'an'da, iman ve salih amel genelde bir arada zikredilmiş olup¹²³ bu, onların birbirini tamamladıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla iman, salih amele götürür, salih amel ise imanın sonucudur.¹²⁴ Bu sebeple Kur'an'da, sâlih ameller tavsiye edilmiş,¹²⁵ bu anlamda işlenen amellerin karşılıksız kalmayacağına işaret edilmiştir.¹²⁶ Allah'a ortak koşmadan iman edip salih ameller işlemenin kurtuluşu ermenin tek yolu olduğu belirtilmiştir.¹²⁷ Aksi takdirde insanın hüsranda olacağı vurgulanmıştır.¹²⁸

Kur'an'da pek çok âyet iman etmenin ve salih ameller işlemenin kulun hidâyete erme sebeplerinden olduğuna işaret etmiştir. Nitekim وَإِنَّ اللَّهَ لَإِهْدِيَ الَّذِينَ آمَنُوا

¹¹⁸ Zemahşeri, I. 21; İbn Teymiyye, *Kitâbu'l-İman*, s. 151; Mustansır Mir, çev. Murat Çiftkaya, *Kur'anî Kavramlar ve Terimler Sözlüğü*, İnkılâp Yay, 1996. s. 24.

¹¹⁹ Muslim, *imân*, 1.

¹²⁰ el-İsfahânî, s. 587.

¹²¹ el-İsfahânî s. 519; İbn Manzûr, XI, 475.

¹²² İbn Kesîr, III. 106.

¹²³ Bakara, 2/25-62-82-277; Âl-i İmrân, 3/57; Mâide, 5/69; Ra'd, 13/29; Nahl, 16/97; Kehf, 18/82; Tâhâ, 20/82; Furkân, 25/70; Sebe, 34/37; Mü'min, 40/40; Teğâbun, 64/9; Talâk, 65/11; Tîn, 95/6; Asr, 103/1-2-3.

¹²⁴ Mustansır Mir, s. 24.

¹²⁵ Ra'd, 13/29; Nahl, 16/97; Kehf, 18/110; Tâhâ, 20/75; Tîn, 95/6; Asr, 103/1-2-3.

¹²⁶ Tevbe, 9/120; Hûd, 11/115; Yûsuf, 12/56-90; Casiye, 45/15; Zilzâl, 99/7-8.

¹²⁷ Kehf, 18/110.

¹²⁸ Asr, 103/1-2-3.

فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ لَمْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ بِرَأْسِهِ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “Hiç şüphe yok ki Allah, iman edenleri doğru yola iletir.”¹²⁹ لَمْ نُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبْنَا بِرَبِّهِمْ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ يَلْعَنُوا فِي عَذَابِ النَّارِ هَدَى اللَّهُ الَّذِينَ كَانُوا يَكْفُرُونَ لِقَابِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذُنُوبِهِمْ لَمَّا هَضَمُوا طَعَامَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يَهْدِي لِرَبِّهِمْ سَبِيلًا “Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya iletir.”¹³⁰ إِنَّ الَّذِينَ كَانُوا يُضِلُّونَ النَّاسَ لَا يَهْدِي اللَّهُ قَلْبَهُمْ وَاللَّهُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, imanları sebebiyle Rableri onları hidâyete erdirir.”¹³¹ buyurulmuştur. إِنَّ اللَّهَ يَهْدِي لِرَبِّهِمْ سَبِيلًا “Allah'ın âyetlerine inanmayanları elbette Allah, hidâyete erdirmez.”¹³² âyetinde ise tam tersi bir durumdan bahsedilmiş, imandan yüz çevirenlerin hidâyete erdirilmeyecekleri vurgulanmıştır.

7. İhsânda Bulunulması

Muhsin: يُحَسِّنُ، حَسَّنَ sülâsî fiilinden türemiş olan أَحْسَنَ fiilinden ism-i fâildir. Kelimenin kökü حَسَّنَ، çirkinin zıddı olup, istenilen, sevilen her şeyden ibârettir ve üç türdür. Bunlar:

1. Aklın güzel gördüğü
2. Heva hevesin güzel gördüğü
3. Hislerin güzel gördüğü¹³⁴

İhsân ise, kötülüğün zıddı olup iki türdür:

1. Başkasına iyilik etme
2. Eylemlerde ve söylemlerde güzel davranma¹³⁵

Cürcânî (ö. 816/1413) ise İhsânı: Dünyada kişiyi yücelten, ahirette ise sevap kazandıran eylemler olarak tanımlamıştır.¹³⁶ İhsân, kullanıldığı bağlama göre farklı manalara gelmektedir. Bu kavram; iman, İslâm ve takva bağlamında zikredildiğinde kulun, Allah'ın gözetiminde olduğunun bilinciyle O'na kulluğunu güzelleştirmesi anlamındadır. Nitekim peygamber (as.)'a, ihsân sorulduğunda: “Allah'ı görüyormuşçasına Ona ibadet etmendir. Zira sen Onu görmüyorsan da

¹²⁹ Hac, 22/54.

¹³⁰ Bakara, 2/213.

¹³¹ Teğâbun, 64/11.

¹³² Yûnus, 10/9.

¹³³ Nahl, 16/104.

¹³⁴ el-İsfahânî, 235; İbn Manzûr, XIII. 115; Sâlih b. Abdullah b. Humeyd, II. 67.

¹³⁵ el-İsfahânî, 236; İbn Manzûr, XIII. 115.

¹³⁶ Curcânî, Ali b. Muhammed Şerîf, Kitabu't-Ta'rifât, Beyrut, 1985. s. 91.

o seni görmektedir.”¹³⁷ buyurarak bu anlamda kullanmıştır. Ancak genel bir ifade olarak kullanıldığında, güzel davranışlarda bulunma anlamına gelmektedir.¹³⁸

Kur’an’da ihsân kavramı, bazen imanla bazen İslâm’la bazen de takvayla birlikte geçmiştir. Bu ise onun önemine işaret etmektedir. Birçok âyette ihsânda bulunulması emredilmiş,¹³⁹ ihsânda bulunulması gereken öncelikli kimselerin ana/baba, akraba, yetimler, yoksullar, yakın komşu, uzak komşu, arkadaş, yolcu, kişinin sorumlu olduğu kimseler oldukları belirtilmiştir.¹⁴⁰

Kur’an’da, ihsânda bulunmanın, karşılığının ihsândan başka bir şey olmadığı vurgulanmıştır.¹⁴¹ Ayrıca ihsânda bulunanları Allah’ın seveceği ve onlarla beraber olacağı belirtilmiştir.¹⁴² Bunların yanı sıra ihsânda bulunanların karşılığının kat kat verileceği belirtilmiş, cennetle müjdelenmişlerdir.¹⁴³

İhsânda bulunmanın kapsamı geniştir. Nitekim hadiste; “Allah her şeyde ihsânı emretmiştir. Öldürdüğünüzde ihsân ile (güzel bir şekilde) öldürünüz. Hayvanı boğazladığınızda ihsân ile boğazlayınız. Dolayısıyla hayvanı boğazlayan bıçağını bilesin. Kurbanını rahatlatın.”¹⁴⁴ buyurularak kısas yapılırken ve hayvan boğazlanırken dahi ihsân emredilmiştir.

Aslında ihsân, insanın var oluş sebebidir. Nitekim *الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ* “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.”¹⁴⁵ buyurularak amelin çokluğuna değil amelin güzelliğine işaret edilmiştir.

İhsânda bulunma, hidâyete rehberlik eden peygamberlerin sıfatı olarak Kur’an’da zikredilmiş, *إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ* “Şüphesiz onlar bundan önce iyilik yapan kimselerdi.”¹⁴⁶ *إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ* “Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle

¹³⁷ Muslim, *Îmân*, 1.

¹³⁸ el-İsfahânî, 235; İbn Manzûr, XIII. 115; Sâlih b. Abdullah b. Humeyd, II. 67.

¹³⁹ Bakara, 2/195; Nahl, 16/90; Kasas, 28/77; Fussilet, 41/34.

¹⁴⁰ Nisâ, 4/36.

¹⁴¹ Rahmân, 55/60.

¹⁴² Bakara, 2/195; Mâide, 5/93; Nahl, 16/128.

¹⁴³ Bakara, 2/261; Âl-i İmrân, 3/172; En’âm, 6/160; Yûnus, 10/26; Nahl, 16/30; Ahzâb, 33/29; Hac, 22/37.

¹⁴⁴ Muslim, es-Sayd ve’z-Zebâih, 11.

¹⁴⁵ Mülk, 67/2.

¹⁴⁶ Zâriyât, 51/15-16.

mükâfatlandırırız."¹⁴⁷ لَّهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَئِكَ جَزَا الْمُحْسِنِينَ Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır."¹⁴⁸ buyurularak İhsânda bulunmaları sebebiyle müminlerin cennete girecekleri haber verilmiştir.

İhsânda bulunmanın hidâyete erme sebebi olduğu şu âyette açık şekilde ifade edilmiştir. وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ "Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik. Hepsini hidâyete erdirdik. Daha önce Nûh'u da hidâyete erdirmiştik. Zürriyetinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Harun'u da. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız."¹⁴⁹ Nitekim âyette zikri geçen peygamberlerin ihsânda bulunmaları sebebiyle hidâyete erdirildikleri vurgulanmıştır.¹⁵⁰

8. Allah'a Tevekkül Edilmesi

Tevekkül, kalple alakalı bir durum olduğundan tevekkül etmede dilin ve diğer uzuvların hiçbir müdahalesi yoktur.¹⁵¹ Dolayısıyla tevekkül; bütün işlerde Allah'a muhtaç olduğunun bilinciyle, güvenerek Ona dayanmaktır.¹⁵² Zira insanlar, zayıf yaratıldıklarından Allah'a muhtaçtırlar. Bu sebeple Allah, yalnız kendisine tevekkül edilmesini istemiş, başkasına tevekkül edilmesini ise kesin şekilde yasaklamış,¹⁵³ bunu iman gereği görmüştür.¹⁵⁴ Ayrıca kendisine tevekkül edenleri sevdiğini, onlara kâfi olduğunu belirtmiş,¹⁵⁵ tevekkül edenlerin ahirette en güzel şekilde ödüllendirileceklerini haber vermiştir.¹⁵⁶ Zira Allah'ın isimlerinden biri de *el-Vekîl*'dir. Bu ise, hayatlarını idâme etmeleri konusunda bütün varlıkların O'na muhtaç olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁷

Hadiste; "Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşları rızıklandırdığı gibi Allah sizleri de rızıklandırır. Nitekim kuş, aç olarak yuvasından çıkar,

¹⁴⁷ Mürselât, 77/41-44.

¹⁴⁸ Zümer, 39/33-34; Ayrıca bkz. Sâffât, 37/105-109-110-120-121-130-131.

¹⁴⁹ En'âm, 6/84.

¹⁵⁰ Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân*, Beyrut, 1997. s. 399.

¹⁵¹ İbn Kayyım, II. 142.

¹⁵² el-İsfahânî, 882; İbn Manzûr, XI. 734; Muntasır Mir, s. 193.

¹⁵³ İsrâ, 17/2.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/122; Mâide, 5/11-23; Tevbe, 9/51; Yûsuf, 12/67; İbrahim, 14/11-12; Furkân, 25/58; Neml; 27/79; Ahzâb, 33/3; Zümer, 39/38.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/159. Nisâ, 4/81; Ahzâb, 33/3; Zümer, 39/38; Talâk, 65/3.

¹⁵⁶ Ankebût, 29/58-59.

¹⁵⁷ el-İsfahânî, s. 882; İbn Manzûr, XI. 734; Sa'dî, s. 29.

tok olarak yuvasına döner.”¹⁵⁸ buyurulmuş, ancak hakkıyla kendisine tevekkül edene Allah’ın yardım edeceği belirtmiştir. Allah’a tevekkül, peygamberlerin yanı sıra müminlerin de sıfatıdır.¹⁵⁹ Nitekim *el-Mütevekkil*, Allah’a tevekkül eden anlamında Peygamber (as.)’in isimlerindedir.¹⁶⁰

Tevekkül, kişinin elinden geleni yapmasına ve tedbirli davranmasına alternatif olmayıp bilakis onu tamamlayandır.¹⁶¹ Nitekim Yakub (as.) *وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ قَلْبِي تَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ* “Sonra da, “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah’ındır. Ben O’na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O’na tevekkül et-sinler” dedi.”¹⁶² âyetinde olduğu gibi Allah’a tevekkül etmiş, ancak oğullarından ihtiyatlı davranmalarını istemiştir.¹⁶³

Birçok âyette Allah’ın tevekkül edene yardım edeceği ve içinde bulunduğu sıkıntıdan ve zorluktan kurtararak onu doğru yola iletceği belirtilmiştir. Nitekim Firavun ve ordusundan kaçan Mûsâ (as.)’in kavmi, önlerinde deniz, arkalarında Firavun ve ordusu belirince kurtulamayacakları düşüncesine kapılmışlardı. Ancak Mûsâ (as.), Allah’a tevekkül etmiş, onlara bir kurtuluş yolu göstereceğine inanmıştır. Allah da onları kurtarmış, Firavun ve ordusunu orada he-lak etmişti.

Yine İbrahim (as.), ateşe atıldığında *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* diyerek Allah’a tevekkül etmiş, Allah da onu ateşte yanmaktan kurtarmıştır.¹⁶⁴ İbrahim (as.) daha sonra kavmine dönüp; *إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّدِينَ* “Ben Rabbime (O’nun emrettiği yere) gideceğim. O, bana yol gösterecektir.”¹⁶⁵ diyerek Allah’a tevekkül etmiş,¹⁶⁶ Allah insanlar için hidâyet kaynağı olacak Kâbe’yi ona inşa ettirmiştir.¹⁶⁷ Zira Allah, *وَمَنْ*

¹⁵⁸ İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, el-Kazvîni, *Sunenu İbn Mâce*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts. *Zühd*, 14; Tirmizi, *Fiten*, 51.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/172-173; Enfâl, 8/2; İbrahim, 14/12; Mumtehine, 60/4; Mülk, 67/29.

¹⁶⁰ Buhârî, *Buyû*, 50.

¹⁶¹ Muntasır Mir, s. 194.

¹⁶² Yûsuf, 12/67.

¹⁶³ Bkz. Kutub, Seyyid, *Fî Zilâl’il-Kur’ân*, İstanbul, 1991. VI. 298.

¹⁶⁴ Taberî, IX. 43.

¹⁶⁵ Sâffât, 37/99.

¹⁶⁶ Bkz. Râzî, XIII. 151; İbn Kesîr, IV. 15.

¹⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/96.

يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ “Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.”¹⁶⁸ buyurarak kendisine tevekkül eden herkese yardım edeceğini müjdelemiştir.

9. Günahlardan Tevbe Edilmesi ve Allah’a Yönelme

İnsan, her an pek çok konuda yanlış veya eksik düşünerek hatalı davranabilmekte ya da gaflete düşebilmektedir. Yüce Allah, sonsuz lütuf ve merhameti gereği insanlara günahlarından tevbe ederek bağışlanma imkânı sunmuştur. İnsan değil bir günah, en büyük günahları defalarca işlemiş olsa dahi her zaman o günahlardan tevbe ederek Allah’a yönelme imkânı vardır.

Tevbe lügatte; dönmek, vazgeçmek, yönelmek anlamındadır.¹⁶⁹ Dini bir terim olarak ise; kötülüğünü düşünerek günahı terk etme, yaptığı kötülükten dolayı pişmanlık duyma, ona tekrar dönmemeye azmetme, düzeltme imkânı varsa yaptığı kötülüğü düzeltmektir. Bu tanım, aynı anda tevbenin şartlarını da içermektedir.¹⁷⁰

Tâib, hem tevbe eden kula, hem de tevbe kabul eden Allah’a denmektedir. *Tevvâb* ise, *Tâib*’in mübalağa siygası olup çokça tevbeleri kabul eden anlamında Allah’a dendiği gibi çokça tevbe eden anlamında kula da denmektedir.¹⁷¹

Kur’an, günahı büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayırmış, her ikisinin de tevbenin kapsamında olduğunu haber vermiştir.¹⁷² Tevbenin Allah katında kabul edildiğine dair alâmetleri ise şunlardır:

1. Kişinin, tevbeden sonraki durumunun öncesinden daha iyi olması
2. Günaha tekrar dönme korkusunun olması
3. İşlenen gûnahtan ötürü mahzun olması¹⁷³

Tevbe, hidâyete muvaffak olmanın en önemli sebeplerindendir. Bu sebeplerdir ki birçok âyette tevbe edip Allah’a yönelmesi istenmiştir. Tevbe edilmesi durumunda günahların bağışlanacağı ve kurtuluşa erişileceği belirtilmiş,¹⁷⁴ وَمَنْ

¹⁶⁸ Talâk, 65/3.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, I. 233.

¹⁷⁰ el-İsfahânî, s. 169; İbn Manzûr, I. 233; İbn Kayyim, I. 261.

¹⁷¹ el-İsfahânî, s. 169.

¹⁷² Zümer, 39/53-54.

¹⁷³ İbn Kayyim, I. 267.

¹⁷⁴ Bakara, 2/37-54-128-160-222; Nisâ, 4/16-60-64-110; Mâide, 5/39-74; En’âm, 6/54; Tevbe, 9/104-118; Hicr, 15/49; Tâhâ, 20/82; Nûr, 24/10; Kasas, 28/16; Zümer, 39/53-54; Hucurât, 49/12; Nasr, 110/3. Nûr, 24/31; Tahrim, 66/8.

لَمْ يَتُوبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ "Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."¹⁷⁵ buyurularak tevbe etmeyenlerin zalimler oldukları ifade edilmiştir. Bu sebeptendir ki Peygamber (as.) çokça tevbe ve istiğfarda bulunmuş, ümmetini ona teşvik etmiştir. Nitekim günde yetmiş kez Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunduğu,¹⁷⁶ bazı rivâyetlerde ise yüz kez olduğu söylenmiştir.¹⁷⁷

Kur'an'ın birçok âyetinde tevbe ederek Allah'a yönelmenin hidâyete ermenin sebeplerinden olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim yasaklanan ağaçtan yemeleri sebebiyle günah işleyen Âdem ve Havva, tevbe edip Allah'a yöneldiklerinde, Allah onların günahlarını bağışlamış ve onlara doğru yolu göstermiştir. Yine sabretmeyip kavmini terk eden Yûnus (as.)'ı Allah cezalandırmış ancak tevbe edip Allah'a yöneldiğinde onu bağışlayıp tekrar kavmine peygamber göndermiştir.

SONUÇ

Tüm canlılar, kendi yaratılışlarına özgü fitrî bir hidâyete donatılmışlardır. Yeryüzünün hilâfeti kendisine verilen insan, fitri hidâyetten daha fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kendisine akıl bahşedilerek, şuur sahibi bir varlık olarak yaratılmış, üstlendiği vazifesini yerine getirmesi yolunda ona imkân sağlanmıştır.

İnsan, eylemlerinden sorumlu tutulmuştur. Bu ise tercih özgürlüğüne sahip olmayı beraberinde getirmektedir. Allah da, yüce adâleti gereği insana bu özgürlüğü vermiş, yaptıklarından onu sorumlu tutmuştur. O halde insan, sorumluluğunun bilinciyle tercihini yapmalı, doğru, iyi, güzel, hayırlı şeyler işleyip yanlış, kötü, çirkin ve şer davranışlardan uzak durmalıdır. Böyle yapması durumunda dünya ve âhirette güzel karşılıklara ve mükâfatlara ulaşacaktır.

Allah'ın iradesi, bütün iradelerin üstündedir. Allah'ın kevnî olarak dilediği her şey gerçekleşmekte, dilemediği hiçbir şey ise gerçekleşmemektedir. Buna inanmak Müslüman olmanın gereği olup dinimiz bu konuda en ufak bir şüpheye dahi geçit vermemektedir. Zira Allah, bütün varlıkların mutlak yaratıcısı olduğundan insanın eylemlerini de tercihleri doğrultusunda yaratmaktadır. Hidâyet de insana ait bir eylem olduğundan o da Allah tarafından insanın tercihi doğrultusunda yaratılmıştır. Dolayısıyla Allah, doğru yola ulaşmak için çabalayanı, samimi bir şekilde Allah'tan hidâyet dileyeni, ona tevekkül edeni, tevbe

¹⁷⁵ Hucurât, 49/11.

¹⁷⁶ Buhârî, *Daavât*, 80.

¹⁷⁷ Muslim, *Zikr/Duâ*, 12.

edip ona yöneleni, ihsanda bulunanı, iman edip sâlih amel işleyeni, hidâyete erdirmektedir. Dolayısıyla Allah'ın hidâyete erdirdiği kimseler, onlar üzerinde olan lütuf ve rahmeti olmasıyla birlikte hür iradeleriyle onların tercih ve çabalarının sünnetullah gereği yaratılmasıdır.

Kur'an, hidâyet kaynağı olup her konuda en doğru olana hidâyet eder. Dolayısıyla ona iman edip manalarını tedebbür ederek onu okuyan ve ona tâbi olan hidayete ulaşacaktır. Bunun yanı sıra Peygamberler de hidâyet yolunda rehber olmak için Yüce Allah tarafından gönderilmişlerdir. Buna iman edip onlara tâbi olanlar hidayete erdirileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Abdulgâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1996.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm, *el-Mûsânnef*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983.
- Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 85.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1998.
- Bursevî, İsmâil Hakki, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1988.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed Şerîf, *Kitabu't-Ta'rîfât*, Beyrut, 1985.
- Durmuş, Zülfikar, *Nitelikleri ve Nüzûl Amaçları Açısından Kur'an*, Malatya, 2010, Özserhat Yay, s. 205-207.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Ebu'l-iz ed-Dîmeşkî, Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Akidetu't-Tahâviyye*, Riyad, 1997.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Mektebetu, Dâri'l-Beyân, Şam, 1993.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru's-Sadık, Kahire, ts.
- Fîruzâbâdî, Ebu't-Tâhir, *El-Kâmusu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Alâ Sahîheyin*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru-Sahnûn, Tunus, ts.
- İbn Ebî'd-Dunya, Ebî Bekr Abdullâh b. Muhammed, *er-Rikkatu ve'l-Bukâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996.
- İbn Fâris, Ebî'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cem Mekâyisi'l-Luğa*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1991.

- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire, 1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Bustî, *Sahîhu İbn-i Hibbân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1997.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *Sîret'u İbn Hişâm*, Mektebetu Ubeykân, Riyad, 1998.
- İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebîbekr el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, Mektebetu'r-Rûşd, Riyad, 2005.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Medine, 1993.
..... *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, el-Kazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994.
- İbn Teymiyye, Ahmed el-Harrânî, *Kitabu'l-İmân*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- İbnu'l-Esîr, Ebu's-Se'âde el-Mubârek b. Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1979.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay, Ankara, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, İstanbul, 1991.
- Mukâtil, b. Süleyman, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, İstanbul, 1993.
- Mustansır, Mîr, çev. Murat Çiftkaya, *Kur'an'î Kavramlar ve Terimler Sözlüğü*, İnkılâp Yay, 1996.
- Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.
- Râğıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, yy. Dimaşk, 1997.
- Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.
- Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân*, Beyrut, 1997.
- Sâlih b. Abdillâh b. Humeyd, *Mevsûatu Nazretu'n-Naîm, Fî Mekârimi'l-Ahlâki'n-Nebî*, Dâru'l-Vesîle, Cidde, 2004.
- Sûyûtî, Celâluddîn, *ed-Durru'l-Mensûr*, Merkezu Hecr, Kahire, 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1992.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Tahânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâf'u Istilâhâti'l-Funûn*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1989.
- Tahâvî, Ebu'l-İz ed-Dimeşkî Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Akidetu't-Tahâviyye*, Riyad, 1997.

Tirmizi, Eb İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *Cmii't-Tirmizî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki, "hidâyet", *DİA*, İstanbul, 1998.

Zebîdî, Muhibbuddîn Eb Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Şerhu'l-Kâmûs el-Mu-semm Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, ts.

Zemahşerî, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ömer, *el-KeşŞâf an Hakiku't-Tenzîl ve Uyni'l-Ekvl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2003.